

Měnit člověka... !? Anebo ??

Jozef Kelemen

People asking questions lost in confusion

Well I tell them there's no problem, only

solutions

pěl světu John Lennon v roce 1980 v písni *Watching the Wheels* na albu *Double Fantasy*. Měl-li pravdu, ztrácejí-li se lidé, kladouc si otázky, ve zmatku, není-li žádný problém, který bychom si kladli, a to, co existuje, jsou pouze řešení, pak my sami *jsme to, na co se ptáme?*

Člověk se vydal na svou cestu dějinami a jeho základní biologické ustrojení, tlak prostředí, kterým vedlo jeho putování, (de)formující vliv různých kultur a ideologií, kterými si svou cestu přizdobil či zaplevelil, okolnosti, které si přivodil svými skutky i ty, na jejichž vzniku neměl žádný podíl, ho utvářely do jeho dnešní podoby. Směr jeho putování a proměn určovalo vždy to, k čemu ho příroda, společnost, nebo on sám sebe přinutili, případně jeho ignorace jiných okolností. Na své cestě byl a je vždy právě tím, co ho ovlivňuje, oč se zajímá, nač se ptá. Ze tmy stepí a savan, z temnoty své jeskynní minulosti, z šerosvitu starověku a polosvitu středověku prošel osvícenou alejí renesance a racionalizmu, málem se nechal oslepit zábleskem atomového výbuchu na konci moderního úseku a s těmito zkušenostmi stojí dnes na prahu 21. století již za moderností, možná trochu již vyčerpán svým putováním, ale ještě vždy s občasným zábleskem zvědavosti někdy již v znaveném pohledu upřeném do budoucnosti.

Kdo jsme?

Kam se ubíráme?

Jsme cílem? Čeho?

Jsme prostředkem? K čemu?

Jsme již neměnný? Proč?

V co se měníme? Jak?

To jsou otázky, které vzešly z lůna několika málo kultur, které jsme si jako Evropané dlouhá století spojovali, otesávali, někdy mrzačili, no z odstupu času, díváme-li se na ně jako na celek, přeci spíše zušlechťovali a tříbili a kterými se dnes začínáme vymezovat tak, jak jsme to nedělali doposud snad nikdy v minulosti. Věda a filozofie 20. století nám nabídly zcela nové způsoby, jak na tyto otázky hledat odpovědi. Zájem vědy a naše technická tvořivost se přesunuly od studia energie a od konstrukce silných strojů ke studiu informace a ke konstrukci inteligentních strojů. Silné stroje se staly samozřejmostí. „Zlidověly“ však i zpočátku provokující a odmítané představy psychologů o duševním životě člověka, o jeho (pod)vědomí, představy neurofyziologů o jeho mozku a kognitivních vědců o mysl, představy biologů o evoluci a informatiků o nabývání, uchovávání a zpracovávání informací a poznatků. Roboty se z divadelní scény, kam je v roce 1921 přivedl Karel Čapek, postupně dostaly do výrobních hal, na povrch sousední planety a třeba i zpátky do kultury, do filmů, na stránky dobrodružných i poučných knih, do videoher... Věda a technika proměnily i lůno, z kterého vzešly – široce chápanou kulturu. Je toto nové lůno (ne)plodné?

Jsme u cíle? Naše současné kognitivní ustrojení a míra poznání světa nám brání odpovědět na tuto otázku kladně. Dovoluje nám však naše morální a etická zkušenost zápornou odpověď?

Lidstvo se suno krok za krokem houštinou světa stavějíc si někdy cestu, jindy si jenom razíc stezku, vymýšlejíc a dělajíc si pomocníky, klacek, kamennou sekyru, páku, písmo, parní stroj, dynamit, antibiotika, atomovou elektrárnu, počítač... a pln nadšení i obav z toho všeho se stal klíčovým prvkem reflexního systému, ve kterém před miliony let začal bojovat své každodenní bitky o přežití: Měnil a mění své prostředí a přes něj i sám sebe. Ve snaze přizpůsobit svět, ve kterém žije, svým snům, mění i své sny. Takže ne, nejsme u cíle! Jenom vyhasnutí zvědavosti toho, kdo se bude v budoucnu hrdě nazývat člověkem, jenom jeho nezájem položit si nové otázky, jenom jeho neschopnost snít o odpovědích a jeho pohodlí nepokoušet se měnit je ve skutečnost a uzavírat tak znovu a znovu oblouk reflexní zpětné vazby, jenom to bude znamenat konec člověka v dějinách.

V co se měníme? V to, co se sebou v průběhu naší historie děláme. Změnili jsem se v druh, který jako jediný na této planetě dokázal nabýt prostředků ke zničení své biologické existence. Dokazujeme – doufejme, že to dokážeme –, že jsme i druhem, který s vědomím této své schopnosti umí přežít. Změnili jsme se v druh, který se vnitřně tříští kulturními rozdíly – názory na svět a na to, co nebo kdo ho ovládá nebo má ovládat. Někteří trpí iluzí, že vědí, jak by měli žít všichni. Jiní jinou – že není třeba pravidel. Díky představě o světě a o sebe v něm jsme v jedné z těchto kultur dosáhli stavu, kdy jsme jako druh schopni měnit svou vlastní biologickou podobu a zasahovat do své individuální biologické jedinečnosti. Jsme schopni ovlivňovat a proměňovat svou vlastní psychickou podobu i psychiku jiných. Vytvořili jsme kolem sebe technické prostředí takového rozsahu a komplikovanosti, že mimo něj jako lidský druh sotva můžeme přežít a do jehož fungování jako jedinci můžeme již dnes (možná naštěstí!) jenom nepodstatně zasahovat.

Jak se měníme? V zásadě stejnými mechanizmy, které nám připravily možnost (nebo to byla nevyhnutelnost?) najít cestu vedoucí z říše živočichů do říše lidí. Do rozhodnutí nás tlačilo vždy nové a těžko zvládnutelné prostředí, do kterého nás osud (nebo to byla prozřetelnost?) přiváděl, krvavé střety predátorů a kořistí (bojovali jsme v obou rolích), změny klimatických podmínek, hlad, nedostatek, expanze jiných druhů... a prapra...předkové nás všech, co dnes na této planetě žijeme, to všechno vydrželi! Později je začalo selektovat i kulturní prostředí, kterým jsme doplnili to původní, přirozené. Bojovali. Zabíjeli a byli zabíjeni. Drancovali a byli drancováni, znásilňovali a byli znásilňováni, byli oslavováni jako vítězové, a ponižováni jako poražení, byli hrdinové, byli zbabělci. Ti všichni naši prarodiči však byli vítězové. Vítězili v tom jediném podstatném, z hlediska vývoje rozhodujícím boji – v boji o přežití své a svých potomků. Důkazem jejich vítězství je, že my jsme dnes tady! My, plody objetí vítězů! Evoluce si v nás i dnes hledá (našla?) prostředek, jak překročit hranice ryze biologického výběru a včlenit do svého záhadného mechanismu jako prostředek růstu organizovanosti vyvíjejících se systémů i široce chápanou kulturu.

Je třeba měnit člověka? Tato otázka mezi ty, kterých jsem se dotkl, nějak nepatří. Zatímco předešlé se přirozeně nabízely jako zvědavá reflexe stavu světa, ve kterém žijeme, tato je reflexí našeho vnitřního vztahu k sobě a k ostatnímu světu včetně jiných lidí a celého lidstva, reflexí pocitu naší individuální zodpovědnosti. Kladouc si ji, my sami uvažujeme o vlastních individuálních a kolektivních schopnostech měnit svět a sebe, posuzujeme co je dobré a co zlé naší dnešní (ne příliš vyčištěnou) optikou etických, estetických, politických a obecně morálních hodnot a snažíme se – možná přehnaně sebevědomě – tuto otázku rozhodnout jednoduchou odpovědí ve stylu sebeklamného zvolání ANO! nebo NE! Neuvědomujíc si dostatečně, že na odpovědi v jistém smyslu nezáleží: oběma zasáhneme do světa kolem nás a ten nás v rámci reflexní zpětné vazby začne proměňovat. Člověka měníme tím, že jsme lidmi.

Podrobnější analýzu, nebo alespoň detailnější představení, si však výše odhalený skandální reflexivní vztah člověka ke své vlastní proměně zasluhuje. Začátkem jara 2003 jsem přijal pověření oponovat doktorskou disertaci Marka Petru. Vypracoval ji pod vedením profesorů Pavla Flosse z Univerzity Palackého v Olomouci a Alaina Renauta z pařížské Sorbonny. Tehdy jsem ještě nevěděl, že budu posuzovat nejenom kvalitní disertaci, nýbrž i práci, která by pro účely takového „zasvěcení“ byla velmi vhodným úvodním čtením. Při vší kritičnosti, která se od oponenta očekává, a kterému očekávání jsem se snažil učinit zadost, nemohl jsem jinak, než do posudku napsat: „Zasluhuje si uznání odvaha autora zvolit si natolik náročnou tematiku k zpracování, která navíc významně přesahuje oblast ryzí filozofie a jejíž zvládnutí předpokládá kromě spolehlivé znalosti dějin filozofie, zejména oblastí zabývajících se místem člověka ve světě a místa světa ve vědomí člověka, i hluboké pochopení nejrůznějších specializovaných oblastí historie, sociologie, současné přírodovědy, medicíny, částečně dokonce i různých oblastí techniky. Rozhodnutí zpracovat takovéto téma je jistě intelektuálně přitažlivé z mnoha pochopitelných důvodů. Jedním z nich je možná i intelektuální nebezpečí plynoucí z toho, že k okruhu kolegů s užší profesionální orientací – z okruhu filozofů – se při jeho čtení, pochopení a interpretaci zcela přirozeně a lehce mohou přidat zájemci z výše zmíněných oblastí stojících někdy dost daleko od tradiční filozofie.“

Knihy Marka Petru *Možnosti transgrese* s podnadpisem *Je třeba vylepšovat člověka?* (Triton, Praha, 2005) vznikla – částečně to byl můj návrh – na základě zmíněné disertace. Jsem rád, že vznikla, protože jsem přesvědčen, že nejenom ji napsat bylo, nýbrž že i číst ji bude intelektuálně přitažlivé a – kdo ví? – možná i nebezpečné. Doufám však, že se najde dost zvědavců a odvážlivců se zájmem nejenom o filozofii, ale i mnozí z těch, kteří svou každodenní práci v laboratořích nebo přemýšlejíc ve svých kabinetech hledají, objevují a zpřístupňují nové stezky transgrese sebe samých (a možná o tom doposud nepřemýšleli), kteří ji budou číst. Mohu ji doporučit samozřejmě i těm, kteří se na takovouto činnost s hlubokým a upřímným zájmem o svou budoucí práci ještě jenom připravují. Na nich moc záleží. Oni budou ti, co budou hledat na naše dnešní otázky zítra odpovědi. *Jsme to, na co se ptáme. Měníme se v to, co odpovíme.*